
DEVLET-SİVİL TOPLUM DİYADINA KARŞI BİR SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ OLARAK DEVLET

Hayrettin ÖZLER*

ÖZET

Günümüzde devlet ve sivil toplum birbirinden ayrılmış iki alan olarak algılanmakta ve bu iki alan arasındaki dengeli, kurumsallaşmış ancak dinamik etkileşime ise demokrasi denmektedir. Bu etkileşimlerde politik (yasa, hüküm, hiyerarşi), ekonomik (rekabet ve mübadele) ve sosyal (çatışma, paylaşım, kimlik, işbirliği, güven ve sadakat gibi) alanların ahlâki ilkeleri ve pratik işleyişleri açısından farklılaşmış -aralarında organik bir bağdan ziyade işlevsel bir ilişkiselliğin olduğu varsayılmakta ve onaylanmaktadır. Bugün siyaset sürecini, sivil toplumdaki gelen talepleri girdi olarak alıp onu yasa olarak dokuyan bir yasama, yasayı politikaya dönüştürüp uygulayan bir yürütme ve tüm bunları bağımsız bir yargının denetlediği mekanik bir sistem olarak tasavvur ediyoruz. Sivil toplum ve devlet arasındaki yukarıda bahsi geçen tarzda bir ayrımın totaliter ve despotik hükümete karşı vazgeçilmez bir gereklilik olduğu inancı neredeyse tüm sivil toplum söylemleri için evrensel bir kabuldür. Devlet ve kilise ayrımı adeta yerini devlet ve sivil toplum ayrımına bırakmıştır. Bu makale bu kabulü sorgulamayı ve eleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu eleştirilerden birincisi, devlet ve

---

* Yard.Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.
e-posta: hayrettino@yahoo.com

sivil toplum ayırımına dayalı bir toplum tasavvurunun hiçbir siyasal düşüncenin asli ögesi olmadığıdır. İkinci olarak bu ayırımın merkezî-egemen ulus devlet ideali içerisinde gerçekleştirilmeye çalışıldığı fakat bir ayrılmadan çok totaliter, otoriter veya müdahaleci devlet ile sonuçlandırıldığıdır. Bu müdahaleler bireyin siyasa içinde yerini ve katkısını oldukça "silik" hale getirmiştir. Son olarak, devlet ve sivil toplumun iki ayrı tür ve değerler dizisi olarak görülmesinin devleti ciddi bir meşruiyet problemi ile karşı karşıya getirebileceği ve toplumun bir parçası olan idareyi anlaşılabilir kılabilirdir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, sivil toplum, siyasal düşünceler, devlet-sivil toplum ayrımı.

Sosyal bilimlerde yapısalci-işlevselci, davranışçı ve sistem yaklaşımları gibi teoriler siyaseti ve toplumu anlama ve açıklamada önemli katkılar sağlamakla beraber tüm toplumsal ilişkileri bir işbölümü meselesine indirgemişlerdir. İşbölümü ve bölümlendirmeye dair kaygılar devlet ve sivil toplum ayırımını güçlendiren paradigmalara kolaylıkla dönüşebilmektedir. Bu işbölümü, siyaseti bir ekonomistin bakış açısından veya toplumu bir biyologun bakış açısından incelemekten kaynaklanan arızî düşünme yanılığından çok daha fazla yanaltıcıdır. Çünkü her bir ilişkisel alanı farklı bir zaviyeden incelemeyi gerektirir. Bu da sadeleştirmekten çok karmaşıkları ve toplumsal ilişkileri anlaşılabilir hale getirmekten öteye gitmez. Aynı endişeler özel alan-kamusal alan ayırımında, ahlâk ve reel politik ayırımında da geçerlidir. Ayrıklık (divergence) tezine karşı geliştirilecek bir anti tez doğal olarak devlet ve sivil toplum diadına (mikro-sosyolojide bazen düşmanlığı ve çatışmayı bazen de arkadaşlığı ve romantik yakınlığı çağırır) veya devlet, cemaat ve piyasa triadına (yine mikro-sosyolojide iki grubun üçüncüye karşı birleşmesini ve çatışmayı çağırır) karşıt olan bir bakış açısı geliştirmelidir. Böyle bir ayrıklık (mübâyenet) devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin özüne aykırıdır. İki sosyal bünye arasındaki rekabet, mübadele ve işbirliği gibi temel sosyal etkileşim türlerini devlet ve sivil topluma uyguladığımızda, devlet ve toplumsal bir aktör arasında var olan çatışma, rekabet, alışveriş, işbirliği gibi ilişkiler daima ya bir meşruiyet ya da bir adalet sorunu olarak görünecektir. Ne devlet ne de toplum katı bilimlerin nesnesi gibi bir bütünlük ve bölünmezlik arz etmez. Devlet ve toplumu ayrı varlıklar olarak tekilleştirmek ve nesneleştirmek pozitivist bir düşünce kalıntısıdır.

Devlet ve toplum ilişkisi geleneksel siyaset teorisi içerisinde genellikle sözleşme ve (birey ile devlet arasında değil tamamen bireylerarası toplumsal bir sözleşmedir bu), müzakere (toplumsal çıkarlar arası) ile adalet ve temsil üzerine kuruludur. Devlet ve sivil toplumu ayırdığımızda ortaya çıkan çatışma, rekabet, mübadele ve işbirliği gibi bir devlet-toplum etkileşiminin siyaset ve sosyoloji terminolojisi içerisinde pek yerinin olmadığı görülecektir. Çünkü devletin ayrıklığı ilkesi devletin kendine özgü ve toplumdan farklı bir kimlik, değerler sistemi ve haklara sahip olduğunu düşündürmekte iken, bu ayrımın sivrilmesi kamusal barışı tehdit etmekte ve toplumsal bilinci ve ahlâkı zayıflatmaktadır (benzer ama daha yetkin bir tartışma için bkz. Öğün, 2004: 91-109). Devletin sahibi olarak toplum değil devletin sahibi olarak devlet anlayışı daha kabul edilebilir görünecektir bu bakış açısıyla. Diyelim ki devletin toplumdan ayrılması düşüncesi devletin millî ve kültürel farklılıklara tarafsız olması açısından şart olsun. Oysa böyle bir devletin (bir siyasal kültür ve vatandaşlık kimliği içinde) baskın olan veya azınlıkta olan kültürel farklılıklara aynı mesafede uzak durması imkânsızdır. Yapacağı şey baskın olan tarihsel ve kültürel öğelerden yola çıkarak bir siyasal sistem ve kültür oluşturmaktır ki bu da azınlık taleplerine karşı biraz duyarsızlaşmasına neden olacaktır. Dolayısıyla devlet ve toplum ayrımı en azından fayda sağlayıcı olarak pekte mümkün görünmemektedir. Devletin toplumsal yapıyı pekiştirici bir unsur olması için toplumsal bütünleşmeyi önce kendi bünyesinde gerçekleştirmesi gerekir. Bu bütünleştirme aktif olarak (belirli kimlikleri ve çıkarları) dışlayıcı içselleştirici değil pasif olarak dışlayıcı ve kapsayıcı (mümkün olduğunca ayrımcı politikalardan kaçınma yönünde dışlayıcı ancak ezileni koruma veya marjinalleşmeyi engelleme açısından kapsayıcı) olma yolunu seçmesi gerekecektir (Bu kavramlar için bkz. Dryzek, 1999).

Yönetim bir bilim olarak adlandırıldığından beri ahlâk ve siyaset felsefesinden uzaklaşmaktadır. Bu sınır çizgisi olduğu andan beri devlet ve diğer örgütler verimlilik, tarafsızlık, uzmanlık, kurumsal sadakat ve etkinlik gibi kıstasları yegâne rehber olarak kabul etmişlerdir. Bu da sivil/demokratik ahlâk ile bürokratik ahlâk ikilemini doğurmuştur veya daha doğru bir ifadeyle artırmıştır. Devlet ve toplum arasındaki ayırım yarılsamasının kökeninde devlete ve siyasete yönelik artan bir entelektüel soğukluk yatmaktadır. Bu entelektüel soğukluğunun ahlâkî ve müspet nedenleri vardır, olması da gerekir. Çünkü entelektüel sadakat devlete değil insanlığa, topluma, ahlâka ve akla aittir. Devlete ve iktidara dönük

hoşnutsuzluk ve güvensizliğin arkasında yatan -başta bir baskı unsuru olmaları nedeniyle- tarihsel ve coğrafik yüzlerce neden sayılabilir. Sivil topluma duyulan hayranlık ise sivil toplum kavramsallaştırmasının, yönetişime daha fazla bireysel/grupsal katılımı ve daha az devlet müdahalesi anlamına gelmesinin bir sonucudur. Bu ise sivil toplumu oluşturan bireylerin daha özgür ve daha özerk olması ile mümkündür. Ancak bu özgürlük ve özerklik talepleri devlet ve toplumu ayırıştırımayı gerektirecek kadar güçlü nedenler değildir. Modern sivil toplum söylemleri adeta üçüncü bir sivilleşmedir ve devlet ve toplum arasındaki kopuşun bir çaresi olarak olumlanabilir. Oysa ne yazık ki bazıları için sivil toplumun serpilmesinin devlet ve toplum arasındaki ayrıma ihtiyaç duyduğu ve bu ayrımı güçlendirmenin gerekli olduğu gibi bir yanılgıya dönüşmektedir. Oysa bu ayrışma toplumsal olan ve siyasal olanı kutuplaştırıp, yoğunlaştırabilir de.

Modern öncesi dönemde yani Ortaçağ Avrupa'sında bireyler merkezî bir devlet olmadığı için özgür değillerdi. Öyleyse sivil toplum denilen alanın otorite ilişkilerinden ve hatta baskıdan muaf bir alan olduğunu söyleyemeyiz. Bir an durup düşünelim, devlete karşı duyduğumuz güvensizlik kadar, birbirimize karşı duyduğumuz kuşku nedeniyle devlete verdiğimiz toplumsal onay vardır. Kabul edelim veya etmeyelim "devlet ideali" bireylerin toplumsal benliklerinin bir parçasıdır ve bireysel varlıklarının sıhhatli bütünlüğünün bir garantisidir. Birçok eyleminden hoşlanmasak da, onayladığımız bir o kadar da eylemi vardır, devletin.

Keane (1998: 29) Batı modernleşmesi, liberalizm ve temsili demokrasi gibi sistem ve süreçlere ilişkin bütün kazanımların ve felsefî çözümlerinin sivil toplum-devlet ayrımı üzerine kurulu olduğunu belirtmekte ve bu ayrımı büyük ölçüde savunmaktadır. Benzer şekilde, farklı ulus-devlet oluşumlarına işaret etmekle beraber Habermas (2005: 17) modernleşme sürecinin devleti sivil toplumdan ayırdığını ve devlet mekanizmasını işlevsel açıdan özgülleştirdiğini ifade eder¹. Keane ve Habermas gibi birçok sosyolog, siyaset bilimci ve filozof sivil toplumun devlet otoritesinden kur-

---

¹ Habermas'ın (2005: 13-15) ulus devletlerin oluşumunu *ulustan devlete ve devletten ulusa* şeklinde sınıflandırmış olması devlet ve ulusu birbirinden farklı görme bağlamında oldukça anlamlıdır. Ancak bu anlamlılık sadece ulus devletin biçimlendirilmesinde öncü rolü oynayan aktörlere vurgu yapmakla sınırlıdır. Ulustan devlete dönüşüm de bilginler ve aydınlar (sivil-ler); devletten ulusa dönüşüm de ise diplomatlar, askerler ve hukukçular (bürokratlar) öncü rolünü üstlenmişlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonra sömürgecilik sınırları içinde kurulan yapay devletler (ihraç edilmiş devletsel örgütlenme biçimleri) ise Habermas'ın üçüncü bir sınıflandırmasıdır.

tarılması ve serpilmesi fikrini savunurken böyle bir ayrımın kaçınılmaz olduğu zannına kapılırlar. Keane (1998) devlet ve sivil toplumun kopuşunu simgeleyen modern ulus devletin oluşum süreci hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu tarihsel süreç konusunda ve onun geçerliliği konusundaki en temel eleştirimiz, sivil toplum-devlet ayrımının hiçbir zaman gerçekleşmediği ve mevcut olduğu varsayılan (algılanan) gerçekleşmenin de demokrasi açısından pek faydalı sonuçlar doğurmadığıdır.

Keane (1998: 84–85), 18. ve 19. yüzyıl Alman felsefesinde devletten ayrı bir sivil toplum kavramsallaştırmasının yokluğunun nedenini, aşağıdan yukarıya bir devrim, ulus devlet, kapitalizm veya meta üretimi, parlamenter yönetim, anti-otoriter devlet geleneği ve aktif özne olarak yurttaş gibi unsurların yokluğunda bulur. Keane bugün devlet ve sivil toplum ayrımını belirginleştiren nedenler olarak Keynezyen ekonominin ve refah devletinin çözülmesi ve anti-politik yeni toplumsal hareketlerin doğuşunu göstermekle yetinmektedir. Oysa yeni toplumsal hareketler sivil toplum ve devlet arasındaki bölünmeyi derinleştirmekten ziyade ikisi arasındaki ilişkileri çoğullaştırmakta ve sınırı muğlâklaştırmaktadır. Refah devletinin çözülmesi ise devlet ve ekonomi arasındaki ilişkilerin kalkınmacı ve ekonomik yayılmacı devletten, düzenleyici ve katalize edici devlete doğru seyrini göstermektedir. Bu, bir kopuştan ziyade karşılıklı bağımlılığı bilakis pekiştirici bir süreç ve küreselleşmenin getirdiği riski azaltmayı ve ulusal ekonomilerin küreselleşmesini kolaylaştırıcı bir politika olarak da değerlendirilebilir.

Helenistik döneme ait felsefi düşüncede ve şehir-devletlerde devlet (polis) ile sivil toplum arasında bir ayrım yapılmamıştır. Devlet sadece bir toplumun sivilliğinin göstergesidir veya sivil bir toplumu barbar bir toplumdan ayıran öğedir. Yani 'yasa (ve devlet) toplumsal iradenin hukuki ifadesidir'. Roma İmparatorluğu'nun stoacılığının siyaset üzerindeki etkisi dikkate alınırsa bırakın devlet ve sivil toplum ayrımını -düşünsel düzeyde- birey ve devlet arasında bile ayrım yoktur. M.S. 161-180 yıllarında Roma İmparatoru olan Marcus Aurelius her bireyin akla sahip olmasının aklın müşterekliğine, aklın müşterekliğinin emreden aklın müşterekliğine (kanuna), kanunun müşterekliğinin dünya yurttaşlığına ve yurttaşlığın dünya devletine delil olduğunu söylemektedir (Ebenstein, 1996: 65-66). Roma'nın çöküşü (M.S. 400) ve Hıristiyanlığın yükselişinden sonra zirve yapan Ortaçağ Avrupa'sında hükümdarların (Roma Kilisesinden arta kalan) yarım yamalak egemenlikleri feodallerle yaptıkları –aynı şekilde feo-

dal ve vassal arasında yapılan- ahitle (covenant) pekiştirilir. Ortaçağın bu zayıf devletsiz toplumlarında güçlü bir sivil toplum da yoktur. Cemaat, papa, kral, feodal, vassal ve köle vardır fakat ekonomi, sanat ve düşünce alanında canlı ve hür şehirler yoktur.

Belki de bu yüzden Aydınlanma Çağı'na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine ve devlete tabi bir tür siyasî topluluk olarak anlaşılmuştur ve sivil olanla siyasal olanın ayrımı düşünsel zeminde yapılmamıştır. Hobbes, bireylerarası felsefî –tarihi değil- sözleşmeye dayalı bireyi koruyucu güçlü bir devlet fikrini savunur. Çünkü devlet ve birey arasına girecek herhangi bir kurum ve grup devletin egemenliğini, yasayı ve özgürlüğü tehdit edecektir. Hobbes'a göre; devlet ve toplum arasında bir ayrım yoktur, daha çok devletin sivil toplumun (kanunlu toplumun) öncülü olduğu fikri vardır. Çünkü devlet olmadan hangi yasanın taraflar arasında bağlayıcı olduğunu karara bağlayacak bir otorite yoktur. Hobbes'un mutlak ve aşkın devleti bile modern devlet kadar totaliter değildir, otoriterdir. Öyle ki, Hobbes'a göre egemen hükümdarın, ekonomi, inanç ve yaşam tarzı gibi mevzularda modern devletin sağladığından daha fazla bireysel serbestliği tanınmasında sakınca yoktur.

John Locke ise sivil ve doğal yasaların sınırları içerisinde faaliyet gösteren sınırlı ve koruyucu siyasal yapı olarak sivil-politik toplum fikrini savunur. Hobbes'un aksine Locke'a göre sivil toplum devletin öncülüdür. Kısacası ilkinde bir toplum devlet kurmadan sivil olamazken, ikincide sivil olmadan devlet kuramaz. Locke'un siyasal felsefesinde öne çıkan ayrım parlamento, kral ve kilise arasındaki görev taksimidir. Bu taksim veya ayrım baba-oğul-kutsal ruh üçlemesini andırır, birlik içinde üçlük. Sivil toplum ve devlet kavramlarını farklı anlamlarda kullanmış olsalar bile ne Locke ne de Hobbes ikisini ayrı bir alan olarak düşünmemişlerdir. Devlet, rasyonel ve özgür bireylerin karşılıklı olarak yarar sağlayan ilişkilere girme becerilerinin Hobbes'a göre bir nedeni Locke'a göre ise bir sonucudur.

Tüm siyaset felsefesi birazda bireylerin siyasal/toplumsal süreçlere daha fazla katılım talebi ile kendi hallerine bırakılma talepleri arasındaki ikilem üzerine kuruludur. Örneğin, Locke için sivil güç yaptırımlarla güçlendirilmiş yasa yapma hakkıdır. Bu yasalar mülkiyeti korumak ve mülkiyet ilişkilerini düzenlemek içindir. Yasaların ikincil görevi topluluğun faydasına olan doğal hakların –bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkı- korunması için topluluğun gücünü harekete geçirmektir (Sabine 1961:531–535). Her ne şekilde olursa olsun siyasal otorite anlamında devlet

veya hükümet, topluluğun sivil gücünden doğar ve bireylerin rızasına veya onayına bağlıdır. Devlet tam anlamıyla bir şemsiye sivil toplum örgütüdür. Bireylerin yapıcı işbirliğine, alışverişe ve müzakereye girebilmeleri için şart olan bu bireysel özgürlüklerin sonucunda devlet doğar. Ortaya çıkan bu sivil-siyasal yapı sayesinde toplumsal farklılık ve çeşitlilikler varlıklarını sürdürürler ve bu çeşitliliklerin hakemi-bekçisi devlettir. Liberal gelenekte devlet bir üst yapı bile değildir sözleşmeden doğan doğal hukukun bekçisidir. Siyasal liberalizmin modern temsilcilerinden olan ancak refah devleti fikrine de fazla uzak görünmeyen Rawls'a göre devlet sadece kültür ve etnik farklılıklara karşı mesafeli ve tarafsız olmalıdır, diğerlerine değil. Demek ki, liberal gelenekte devletin ayrıklığı düşüncesi sadece belli toplumsal farklılıklara karşı tarafsızlığını koruması ve hak ve özgürlükler söz konusu olmadıkça da topluma ve piyasaya müdahale etmekten kaçınmasını savunur. Ancak bu bir devlet-toplum ayrımı değildir.

Hegel'in diyalektik düşüncesinde devlet ve sivil toplum ayrımından ziyade aile(tez)-sivil toplum(antitez) ve devlet(sentez) formülasyonu vardır. Burada sivil toplum kavramı burjuva ve ihtiyaçlar alanı kavramsallaştırmaları ile sınırlıdır. Hegel'in çabası sivil toplumun sübjektif ahlâk özgürlüğü ile devletin kurumsal yapısının gerekli kıldığı objektif ahlâkı, bir diğer deyişle ahlâkî olan ile legal olanı birleştirmektir (Caygill, 1996:159). İlginç olan şey Hegel'in devlet-sivil toplum diyalektiğini veya ayrımını kabul etmesi onu liberal bir çoğulculuğa değil baskıcı bir tekilliğe götürmesidir. Egemen ile halk arasında olduğu varsayılan bu ayrım aynı şekilde Rousseau'yu da aynı sonuca götürür. Her nasılsa devlet ve sivil toplum arasında yapılan felsefî bir ayrım filozofları tekilci ve baskıcı bir yapının ve ütopyanın savunusuna götürmektedir. Karl Marks söz konusu olduğunda da böyle bir sonuca varmak hiçte zor değildir, özellikle komünistler için.

Karl Marks sivil toplumu üst yapıyı (devleti) belirleyen alt yapı olarak tasavvur etmiştir, sivil topluma tarafsız veya ondan kopuk ve bağımsız bir devletin olamayacağını savunmuştur. Marksizm işçi sınıfının özel mülkiyetin bekçisi konumundaki devleti tamamen bertaraf etmesi gerektiğini ve sınıfsız devletsiz tek bir toplum olarak sosyalist toplum idealini savunmuştur. Çünkü devlet ve sivil toplum gibi kavramlar, tıpkı özel mülkiyet ve piyasa olgusu gibi tarihsel süreç içinde birlikte büyüyen kavramlardır. Hegel'de olduğu gibi Marks içinde sivil toplum ve burjuva toplumu neredeyse özdeş terimler olarak kullanılmıştır. Ya da sivil toplum siyasal hegemonyanın egemen ideoloji eliyle üretilip yayılmasını sağlayan kurumlar

bütünüdür ve mevcut ekonomi politiğin bir vitrinidir. Marksizm'in yeni kuramcılarında Gramsci daha ileri giderek sivil toplumu bir alt yapı olarak değil bir üstyapı olarak görmüş ve devlet-sivil toplum arasındaki organik ayrım düşüncesine pek sıcak bakmamıştır (Bobbio, 1988: 116–117). Devlet sivil toplumdaki yükselen hegemonyal sınıf(lar)ın üzerinde belirleyici olduğu bir yapı olmakla beraber sınırlı bir iradeye sahiptir. Bu sınırlı irade baskı ve denetim aygıtlarını tekelinde bulundurmasından kaynaklanır. Bu aygıtların meşruluğunun kaynağı yine toplum olduğundan hegemonyanın kökleri toplumdadır. İşte bu yüzden Gramsci'ye göre sivil toplum aynı zamanda kapitalist hegemonyaya karşı bir hegemonya oluşturma açısından verimli bir alan olabilir. Gramsci'de devlet-sivil toplum ayrımı analitik veya metodolojik bir ayrımdır gerçek siyasal hayatta böyle bir ayrım yoktur (Vergin, 2007:77). Ortodoks Marksizm zaten hayalî bir devlet-sivil toplum ayrımını savunmanın ötesinde hayalî birliğini, yani komünist bir toplumu, savunur. Kısacası devlet ve sivil toplumun ayrıklığının varlığı veya bunun olumlanması gibi bir durum Ortodoks, Modern veya Neo-modern Marksist düşünce için de mutlaka geçerli değildir. Daha doğrusu iki zıt yönde de yorumlanabilir. Ancak Marksizm'in diyalektik gözlüğünden baktığımızda şaşkınlıkla devrimci/totaliter bir birleşimi savunurken, biraz diyalogik gözlüğünden baktığımızda daha birbirini tamamlayan iki yapı olarak görürüz. Neo-Marksist teorinin diyalogik temsilcilerinden Jessop'a (1990: 260, 335–336) göre devlet karmaşık sosyal ilişkilerin ve ekonomik-politik stratejilerin alanıdır. Toplum ise farklı sosyal güçlerin rekabet, çatışma ve işbirliği içerisinde olduğu söylemler arası akışkan bir uzamdır. Bu alanlar veya güçler arasında bir ittifak (unanimity) yoktur ama kısmi bir insicam (harmony) vardır.

Aslında siyasal ideolojilerin ayrışma noktası devlet ve toplum etkileşiminde hangi değerlerin hâkim olması gerektiği noktasındadır. Bazıları aristokratik değerleri, bazıları burjuva değerlerini, bazıları ise emeği ön plana çıkarır ve bunları evrenselleştirme çabası içerisine girerler. Elbette siyasal ve sivil bir toplumun işleyişi açısından toplumsal kurumlarda bir işbölümü, fonksiyonel ve örgütsel farklılaşma, amaç ve çıkar farklılaşması söz konusudur. Bazen siyasal, bazen sosyal ve bazen ekonomik amaçlara ve faaliyetlere vurgu yapılabilir. Ancak siyaset felsefesi ve sosyolojisi anlamında "bilumum devlet-bilumum sivil toplum" idesi veya ideali yoktur. Analitik olmanın ötesinde bir devlet-sivil toplum ayrımı veya böyle bir arzu ne Muhafazakâr ne Liberal ne de Marksist düşüncelerin amentüsü de-

ğildir. Metis ve münferit düşünceleri bir yana bırakırsak, Muhafazakâr düşünce sivil toplum ve siyasal toplum (devlet) kopukluğunu reddederken; bireyci liberaller toplum yerine minimum devleti ve bireysel özgürlüğü (zaten ne toplumda ne devlette yüceltilecek bir meziyet yoktur); cemaatçi liberaller ise toplumsal birliklerin karşılıklı (mukabil) hukuki ve ahlâkî özerkliğini savunmaktadır. Hem bireyci hem cemaatçi liberalizm minimum yasama, minimum yargı ve minimum yürütme fikrine sadık olup ahlâklı toplum ve ahlâklı siyaset düşüncesini savunurlar. Hukuk devleti, bu genel toplumsal ahlâklılığın olmazsa olmazlarından birisidir. Postmodern teoriler de bu konuda belirli bir duruş sergilemekten ziyade oldukça müphem veya tarafsız kalmaktadırlar. Ancak ulus devlet ve modern yapıların iç içe geçmişliği ve çözülmesi fikrinden yola çıkarsak postmodern teorinin devlet ve sivil toplum ayrımını kabul etmediğini söyleyebiliriz.

Bugün devlet merkezli (korporatist), totalitarizm taraftarı ve hatta militarist sivil toplum örgütleri olduğu gibi liberal (plüralist) sivil toplum örgütleri de vardır (Çaha, 2005). Hatta devlet (hükümeti, elitleri, kurumsal düzenlemeleri vs. ile) toplumun bazı öğelerinden daha liberal olabilir. Dini veya seküler birçok topluluğa baktığımızda beklentilerinin ve taleplerinin bireyci veya evrensel değil kolektivist, milliyetçi ve bazen ırkçı olduğunu görebiliriz. Sivil örgütlenmelerin devletten daha fazla bireyci veya evrenselci değerleri savunduklarını düşünmek beklenilir bir şey de değildir. Ancak her kolektivist talep bir despotizm türü üretecektir diye bir sonuca da ulaşamayız. Yani ayırım (veya kutuplaşma) devlet ve sivil toplum arasında değil, toplumsal gruplar, kimlikler, konumlanmalar ve çıkarlar arasındadır. Devlet veya kamusal-politik alan bu söylemlerin strateji-politiğidir. Devlet ve sivil toplum ayrımı bireysel ve toplumsal otonomiye artırmaktan çok her çıkar grubunun ayrımcı taleplerle devlete yönelme (devlet müdahalesi isteme) ve siyasal iktidara talip olma isteğini artırabilir. Sonuçta ortaya aktif bir toplum değil bağımlı bir toplum da çıkabilir.

Modern demokrasilerde bir sivil toplum ve devlet ayrılmasından bahsedilebilir mi? Bu soru oldukça karmaşık ve iki uçlu bir çözümleme yapmayı gerektirmektedir. Hem bir ayrışma hem de birleşme söz konusudur. Modern ulus devlet ve temsili demokrasilerde vatandaşlık bir topluma değil ulus devlete üyelik olarak modern anlamını kazanmış, sonuçta vatandaşlık düşüncesi ile cemaatçi ve katılımcı talepler doğrudan ulus devlete yöneltilmiştir (Held, 1991: 24). Olan, sadece ulus devlet ile devlet mer-

kezli -yani devlete dönük, devlet tarafından belirlenen ve meşruiyetini devletten alan- ikincil toplumsallık alanlarının diğer cemaat, aşiret ve aile gibi birincil toplumsallık alanlarından daha üstün konuma geçmesidir (İnsel, 2000: 59). Devlet-sivil toplum ayrımından ziyade devlet merkezli veya devletin egemenliğine tabi olan bir toplum ortaya çıkmıştır. Böylece sivil toplum karar-veren, devleti belirleyip sınır çizen ve kendine özgülüğünü koruyan bir konuma değil "isteyen" konumuna geçmiştir. Aslında gerçekleşen bir ayrılma değil devlet ve toplum arasında gelişen hiyerarşik asimetrik bir ilişkidir. "Devlet demokrasilerinde" siyasî partiler çoğulcu sivil tercihler ve seçimler ile tekil kamusal tercihi bağdaştırarak yapılar değildiler. Aksine siyasal partiler laikleşme süreci² içerisinde devlet kurumlarına (mevcut parti sisteminden ve bürokrasiden) daha bağımlı hale gelirler. Öyle ki çoğu en azından iktidara geldiğinde toplumun değil (Duverger'in dediği gibi) "devletin uzantısı" gibi dururlar. Tüm toplumsal sistemlerde devlet ve benzeri egemenlik araçlarının sosyo-ekonomik tabana oranla daha geniş bir özerkliğe sahip olduğunu söyleyen Duverger'ye göre; iktidar sahipleri zamanla kendi toplumsal tabanlarından ayrılma ve başlı başına bir sınıf oluşturma eğilimi taşırlar (Duverger, 2007: 268). Devlet aygıtı ve toplumsal taban arasındaki bir ayrışma belli bir noktaya kadar kabul edilebilir. Modern demokrasilerde iktidar aygıtının toplumsal çıkarlar arasında el değiştirmesi sayesinde bu ayrışma demokratik seçimlerle uzun vadede tekrar belli bir denge noktasına ulaşabilir. Demokrasiler iktidarın (devletin) toplumdan bağımsız bir sınıf olmasına karşı geliştirilmiş bir çözümdür ve haddi zatında meşruiyetini ve önemini de buradan alır.

Sivil toplum ve devlet alanının birbirinden ayrıştırıldığı varsayılan dönemler 18. yüzyıldan sonra, özellikle 20. yüzyıldır. Bu ayrışma büyük ölçüde merkezî ve merkezkaç siyasal hareketlerin mücadelesinin bir sonucudur: Liberal ve burjuva yaklaşımlar (merkezkaç) –ve karşısında- devlet ve bürokrasinin (yürütmenin) aşırı yayılmacı ve kontrolcü (merkezci) eğilimi. Liberal-muhafazakâr çoğulculuk sivil toplumu bireysel özgürlüğün, özel mülkiyet ve serbest mübadeleye dayalı ilişkilerin ve gönüllü katılımcılığın alanı olarak görürken, merkezî eğilimler veya yarı-liberal olan korporatist ve kolektivist düşünceler sivil toplumu çatışmanın, eşitsizliğin ve sömürünün alanı olarak değerlendirmiş ve "sosyal devlet" kavramını "sivil topluma" tercih etmişlerdir. Sosyal demokrat düşünceler, temsil gü-

---

² Laikleşmeden kastımız din-devlet ayrımının ötesinde kamusal alanın ve siyasetin toplumsal ahlâkî temelleri ve etnik ve kültürel çoğulculuğu reddetmesidir.

cüne sahip olmayanların örgütlenip kamu politikalarına katılımını veya baskı yapabilmelerini sağlamaya; yani siyasal baskı gücünü temel sosyal ve ekonomik sınıflara yaymaya, çalışmışlardır. Bu sayede güçlenen ekonomik sınıflar, sendikal örgütlenmeler vs. zamanla toplumsal işlevselliklerini hatta temsil işlevlerini bir müddet sonra yitirince kendi varlıklarını korumaya çalışan kapalı çıkar gruplarına (collusive interest groups) dönüşmüşlerdir. Bu arada sivil ve asker bürokrasi her ikisi aleyhine hızla güçlenmiştir. Kısacası birileri devletin elinden sıyrılmaya çalışırken, bir diğeri daha fazla devlet koruması aramış, devlet arayı bulmaktan ziyade arayı açmıştır.

Hangi ideolojik lenslerden bakarsak bakalım sivil toplum ve devlet ayırımının yersiz ve yetersiz olduğu ve aslında bir özgürleşme ve katılımın değil soyutlama, denetim, baskı ve elitizmin sonucu olduğu görülecektir. İster aşkın ister araçsal devlet olsun her hangi bir toplumdan kopuk siyasal bünye, toplumsal ve bireysel özgürlük alanını kısıtlayacaktır. Modern siyasal sistemler devlet ve sistemlerin insanî kazanımlarından çoğu, ister sağ ister sol olsun vatandaşların devlet-sivil toplum yapılarına olan ikili üyeliğinin sonucudur. Bugün sivil toplum, devletin (eğitim, sağlık vs. gibi kurumları dâhil olmak üzere tüm kurumları), piyasanın (ekonomi) ve özel/ailevi hayatın dışında kalan sosyal etkileşim alanı olarak görülmektedir. Oysa bu tanımın matematik karşılığı “sivil toplum eşit sıfırdır”. Devlet (ne de sivil toplum) yukarıdaki alanlara dışsal değildir. Sarıbay’ın (1994: 168-169) “sivil toplum ve devlet ayrımı 1980’lerde devleti tekrar merkeze alma eğilimi taşıyan devlet-merkezli siyasal teorinin ve neo-marksist canlanışın bir sonucu olarak görülebilir” şeklindeki yorumu buraya uygun bir not olarak düşülebilir.

Mustafa Erdoğan (2005: 668) sivil toplumu siyasî iktidarın dışında bir alan olarak görmeyi reddetmekte ve onu devlet-toplum ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığı ile ilgili analitik bir kavram olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda sivil toplum devlet vesayetinden özgür olarak var olan dernek ve örgütlerle özdeşleştirmek doğru değildir. Aynı şekilde Erdoğan sivil toplumu geniş anlamda toplumun “belirli” bir alanı olarak görmeyi reddeder ve onu normların, politikaların ve kuralların tanımlandığı ve belirlendiği bir alan (kamusal etkinlik alanı) olarak görür (2005: 669). Sivil toplum bireylerin kendi kamusal hayatlarını sürdürebilecekleri ve ortak olan sorunlarını çözebildikleri bir toplum demektir. Sivil toplumun devletle etkileşim halinde olan gönüllü kolektif hareket ve dernekleşme olarak

değerlendirilmesinde bir sakınca yoktur. Ama bu eksik bir değerlendirmedir. Çünkü bu sivil toplumu, farklı kolektif girişimlerin devlet iktidarından pay kapma amacına dönük idman alanı olarak görmek demektir. Oysa sivil toplum devletin işlevlerinin ve karar mekanizmalarının içine nüfuz edebilen, toplumsal meselelerle iç içe geçmiş çoğulculuk içinde (plüralist) çaba gösteren bireysel veya kolektif faillerin, sıkı veya gevşek toplumsal ağların bulunduğu bir etkileşim alanıdır. Bu toplumsal failer sadece çıkar grupları ve politik partiler gibi iktidar arayışında olan topluluklar da değildir.

Sivil toplum Habermas'ın (1989) bahsettiği "idarî güce" karşı "iletişimsel güce" sarılan ve söylemsel alanda var olan bütün aktörlerden daha büyük bir şeydir ve olmalıdır. Sivil toplum sadece devlet denen örgütlenme üzerinde etki ve ondan yetki koparmayı amaçlayan veya sadece "konuşan" yapılar değildir. Sivil toplum kendi içinde işlevler yerine getiren, üyelerinin kendi hayatlarını kontrol etmelerine destek veren, bireyi güçlendirici ve problem çözücü örgütlenmelere girişebilen yüksek çıkış, katılım ve sadakat (Hirschman'ın terminolojisinden ödünç alınan exit, voice ve loyalty) özgürlüğünü kaldırabilen kurumlardan oluşmalıdır. Bu ideal beklentiyle örtüşmeyen, duruş itibariyle iktidar ve/ya hükümet karşıtı, politik amaçları itibariyle radikal veya ılımlı, içsel yapıları itibariyle demokratik veya hiyerarşik aktör ve kurumların olabileceği ihtimalini reddedemeyiz. Ama çoğulcu bir yapıda bunun fazla bir önemi olmayabilir.

Bir diğer mesele devlet ve sivil toplumu ayırma girişimlerinin sadece ve sadece moderniteye özgü olmadığı gerçeğidir. Modern-öncesi tarihte sivil ve siyasî toplumun yapay olarak ayrıştırılabileceğini gösteren koşulların olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Riley'in aktarımına göre Max Weber, Asya toplumlarındaki kültür bölgelerinin tek bir topluluk diline sahip olmadıklarını ve kültürel dil, dinsel dil (religious language) ve okumuşların dili (language of literati) gibi ayrımların olduğunu belirtir. Hıristiyan dünyasının Latince gibi Konfüçyanizm (Mandarin) ve Budizm (Sanskrit) gibi dinlerde kendi dinsel, politik ve estetik dillerini millî bir dil olarak değil; dini, sosyal ve politik bir tabakaya özgü olarak sınırlandırmışlardır. Sadece bu dilleri konuşan kişiler ortak kimliğin bilincine sahip oldukları iddiasında bulunmuşlardır (Riley, 1992: 181-183). Hatta Mısırlıların sadece yönetici tabakanın okuyabildiği ve toplumdan sır gibi korunan bir yazıyı "hiyeroglifleri" icat ettiklerini biliyoruz. Neden? Sırf iktidarı toplumdan ayırmak için. Türk tarihi içerisinde Osmanlıca bu fonksiyonu

üstlenmiştir. Bu diller o kadar da suçlu değil çünkü onlar birer üst dillerdi, çok dilli kültürü ve toplumu ortadan kaldırmayı amaçlamadılar. Modernler daha fazlasını yaptı, çok dilliliği ve kültürlülüğü ortadan kaldırmayı amaçladılar. Her ne kadar Weber ulusu mutlaka ortak bir dili konuşan veya bir ırka ait insanlar topluluğu olarak değil, ortak politik bir kadere veya hafızaya sahip insan topluluğu olarak tanımlamışsa da sonuç pek iç açıcı değildir. Modern ulus devletin oluşturulması sürecinde tek bir tarih -resmi tarih- okumasının hem siyasî elitlerce hem de akademisyenlerce kabul edildiğini görmek birçok ulusalcı veya devletçi kabul edeceğimiz düşünürlerin bile hayal edemeyeceği bir noktaya gelmiştir. Devlet, bürokrasi ve rasyonalite gibi unsurları önceleyen düşünürlere göre bile vatandaşlığı tanımlayan şey üyelerinin sahip olduğu dil, din ve etnik köken gibi ortak karakteristikleri değildir. Ancak onların iddia ettiği vatandaşlık sivil toplum üyeliği veya bir şehrin üyeliği ile açıklanamamakta daha çok bir devlete üye olma ve devlet üyeliği ile açıklanmaktadır. Oysa bugün ulus devlet ve biçimsel-temsili demokrasi içinde vatandaş birazda, Cangızbay'ın (2000: 129) ifadesiyle, "ısmarlama devlet kavmine" mevcut egemenlik ilişkilerinin devamını sağlamak için siyasal nitelikli bir üst kimliğe sahip ancak otonom ve otantik varoluş hakkına sahip olmayan "devletin basit bir atomudur".

1789–1792 yılları arasında cereyan eden ve Fransız Devrimi olarak kabul edilen olaylar ile 17. yüzyıl İngiliz Devrimi gibi tarihsel olaylar elbette bir vatandaşlık olgusu etrafında mutlakıyetçi iktidara karşı ortak mücadeleyi simgelemektedir. Ancak sadece ulus devlet idealine ve devlet milliyetçiliğine mutlak üyeliği vurgulayan bir vatandaşlığı öne çıkarmak bu tarihsel dönüm noktalarını anlamamak demektir. Mesela, Wittgenstein'e göre vatandaşlık sabit ve merkezî (devlet gibi) bir nüvesi olan bir kavram değildir, farklı fikir ve inançların buluştuğu (Riley 1992: 185), yani bireysel ve kamusal olanın buluştuğu, bireyi ulusa bağlayan enteraktif bir alandır. Vatandaş içinde bulunduğu toplum ve kurumları ile etkileşim halinde olan bireyler olmakla beraber, bireyin dış dünya ile girdiği ortak ve sivil (ekonomik, politik ve sosyal) etkileşimler bireyin statülerini farklılaştırmakta ve dolayısıyla sosyal eşitsizliği sürekli dönüştürmektedir. Ancak bu eşitsizlikler verili ayrıcalıklar değil sivil bir toplumun hoş görebileceği dinamik eşitsizlikler olup, devlet de sivil toplum örgütleri de bu eşitsizliklerden doğar ve hep birlikte adaleti ararlar, mutlak eşitliği değil. Zaten Li-

berallerden Marksistlere kadar herkes mutlak eşitliğin olduğu yerde ne devletin ne de sivil toplumun bir anlamı olmadığını kabul ederler.

Rasyonalist ulusalcı bir vatandaşlık veya üretim faktörleri karşısındaki konumuna göre tanımlanan materyalist bir vatandaşlık düşüncesi sivil toplumun sosyal ve ahlâkî bir düzen olma vasfını nerdeyse yıkarak bürokratik ve yasacı bir düzen olma vasfıyla sınırlı bir hale sokar. Bireycileşme (toplumsal bağlardan ve ağlardan kopuk bireyden bahsediyoruz) ve rasyonalistleşme, bireysel veya kolektif olabilen maslahatın uzlaşımçı (ötekileştirmeyen) çözümünü yerine ötekileştirici söylemlere, devletçiliğe ve devlet merkezli güç taleplerine dönüştürür. Bireysel ve kolektif maslahat ve özgürlük arayışı yerini kolektif menfaatlerin savunusuna, bu da özgürlük davası yerine paylaşım kavgasına dönüşür. Böylece üretim/bölüşüm alanında sürekli gerilen toplumsal fay hatlarını dışsal müdahalelerle yönetmeye çabalayan devlet bunu rasyonel hukuk anlayışının dayattığı bir adalet anlayışı içerisinde gerçekleştirmeye çalışır. Bu çaba menfaatlerin meşru savunusu yerine güçlü çıkarların devlette yankılanmasına ve devlet onaylı eşitsizliklerin meşrulaştırılmasına ve nihayetinde dışlayıcı siyasî kimliklerin oluşmasına neden olur. Bu kimlikler sivil-toplumsal olarak otonom olmaktan daha çok heterenom kimliklerdir.

Ekonomi, siyaset ve kültürün birbirinden koparıldığı bir düzende gerçek bir çoğulculuktan ziyade yeni kimliklerin siyasî otoriteye ve siyasal girişimcilere hizmet eden bir tekelciliğe –makro ölçüde oligarşiye- dönüşebileceğini söyleyebiliriz. Touraine'nin (2005: 17) belirttiği gibi bu yeni ulusal siyaset içerisinde birey ve benlik dışsallaştırılmış ve bütünlüğünü yitirmiş ancak bu bireyler bir yurttaşlık çatısı altında toplanmak ve bütünlükten ziyade parçalanmış ve kimliksizleştirilmiştir. Zayıflayan toplumsal normlar yerini küçük ahlâk topluluklarına bırakıp bireyler toplumsal sorumluluk ve hassasiyetlerini kaybedebilirler. Çünkü her toplumsal eylem girişiminde kısmî/özel kolektif çıkarları temsil eden aracı kurumlarda diyebileceğimiz örgütlerin kendi aralarındaki rekabet ve çatışma kargaşası içerisinde bireyi başkalarının amaçlarını gerçekleştirme yolunda bir araç olarak görebilirler. Böylece insanlar toplumsal normların oluşabileceği bir kamusal alandan yoksun kalmış olabilirler.

Temsili demokrasilerde vatandaşların oy kullanma haklarını kendi çıkarları lehine kullanarak kendi temsilcilerini seçtiklerini düşünsek bile, siyaset hala vatandaşın ulaşabileceği bir alan olamamaktadır. Vatandaş olmanın yüklediği biçimsel statü tam ve etkin bir sosyal üyelik anlamına

gelmemektedir. (Tasavvur edilen) Devlet-sivil toplum ayırımına dayalı kapsamlı ve köktenci bir laisizm içinde vatandaşın siyasî statüsü sosyal statüsünden koparılmıştır. Laisist bir düzende bireyler toplumsal inanç, kimlik ve ahlâklarını dışarıda bırakıp kamusal alana girmeye zorlanmaktadır. Çoğulcu demokrasilerin büyük oranda bireyler, gruplar ve devlet arasında katılımı sağlayan yaygın ve yoğun iletişim ağlarına sahip olmalarına borçlu olduğu, Toequvelli'den beri ifade edilmektedir. Vatandaşlık kavramının içerdiği eşitlik, mutlaka tekilliği ve aynılığı değil aynı zamanda çoğulculuğu ve politik bir topluluğa ait olma hakkını da içinde barındırır.

Devlet merkezli standart bir vatandaşlık fikrinin sivil ve çoğulcu toplum arayışları için arzu edilmeyeceğini savunurken politik, kültürel ve dini köktencilığe hoşgörülü bir sivil toplum ve vatandaşlığın savunulduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak şiddet içeren köktenci ve radikal unsurların devlet-sivil toplum ayrıştırmasının modern tezahürleri olduğuna dair bir görüşü de dile getirmek yanlış olmaz. Bazı dini ve transandantal fikirler sivil kültür ve eşitlikçi anlayışlar ile çelişen davranış kalıplarını taşıyıcılar da bu seküler/rasyonel iradelerin inanç farklılıklarını sınırlandırma hakkına sahip oldukları anlamına gelmemelidir. Laiklik hukuk devletini ve bireysel özgürlüğü merkeze almalıdır; laiklik din, inanç ve toplumsal normlar alanını siyaseten gayrı-meşru olarak kabul etmek demek değildir. Aksi takdirde müdahaleci (tek taraflı) katı tutumu ile devlet hem kendini hem toplumu güçsüz bırakır. Bu güçsüzlük psikolojisi farklı kimlikleri bir düşman tasavvuruna itip, yok ediciliği benimseyen ve bütünleşmenin imkânsızlığını vurgulayan küçük radikal grupların ortaya çıkışına neden olabilir.

SONUÇ

Bugün devlet, toplum ve demokrasi konusundaki fikirlerin vatandaşlık temasını farklı algıladıklarını görmekteyiz. Bu farklılığın temelinde ise kısmen önceliğin kamuya mı yoksa özele mi, devlete mi yoksa topluma mı verildiğine bağlı olarak geliştikleri söylenebilir. Ancak tartışmanın bu noktaya gelmesi, "kümesi" anlama ve problemlerini giderme çabasının bir sonucu değil sanki onu "yumurta mı, tavuk mu" ikilemine sokma gibi bir çabanın sonucu gibi görünmektedir. Burada savunulandan kısmen farklı bir çerçeve sunmakla beraber, küreselleşme ve enformasyona dayalı ekonomi sayesinde, siyaset ve sosyal teori kapsamında devlet ve toplum mer-

kezli fikirler arası çatışmanın büyük ölçüde azaldığını söyleyebiliriz. Yeni toplumsal hareketler kuramı, associative ve consociational demokrasi modelleri, kurumsalcı iktisat veya anayasal iktisat kuramları, iyi yönetim, küresel yönetim ve daha birçok nazariye tüm farklılıklarına rağmen devlet ve sivil toplum veya siyaset, ekonomi ve sivil toplum ayırımına şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Örneğin Hirst'ün associative (kapsamlı ve eleştirel bir okuma için bkz., Erdoğan Tosun, 2005) ve Lijpart'ın consociational demokrasi fikri bu temelde geliştirilen düşünceler olup müzakere, uzlaşma ve toplumsal sözleşme gibi devlet-sivil toplum ilişkilerinin içinin doldurması açısından anlaşılması gereken –kabul edilmesi gerekmez- modellerdir.

Örneğin, Yeni Toplumsal Hareketler kuramı artık kendisini harekete geçiren ve hedefler gösteren bir ruha sahip kolektif failerin olmadığını ve toplumsal hareketlerin çok yönlü toplumsal ilişkiler kümelerinin ürünleri olduğunu (Melucci 1988: 269) savunur. Melucci'ye göre devlet ve sivil toplum arasındaki ayırım belirsizleşmiştir, birleşik bir müdahale ve eylem birimi olarak devlet çözülmüştür ve post endüstriyel toplum istikrarlı toplumsal grupların sürekliliğine ve görünürlüğüne sahip değildir. Bu koşullar altında demokrasi, "bireylere ve toplumsal gruplara kendilerini güçlendirme ve oldukları veya olmak istedikleri gibi kabul edilme olanağını veren" koşulları sağlamalıdır (1988: 281). Kolektif bir fail ontolojisi yoksa her hangi bir toplumsal hareketin veya organizasyonun (buna devlet de dâhil edilebilir) katı sınırları da yoktur. Yani ortada sınırları belirgin bir ayırım yapmaya yarayacak araçlar da yoktur. Tüm bu yeni yaklaşımlar genel olarak ne ideal anlamda kendi kendini düzenleyen ve bir dengeye ulaşan piyasa mekanizmasına (spontaneous order) ne de rasyonel düzenlemelerin (made order) istenilen sonucu doğuracağına inanırlar. Bu yaklaşımlar ekonominin ve siyasetin, sosyal ve kültürel etkileşim süreçlerinde oluşan kurumsallaşmış kısıtlayıcılar ve artan seçenekler tarafından sürekli değişen bir biçimde oluştuğu fikrini benimserler.

Kısacası sosyal, siyasal ve ekonomik alanı organik veya işlevsel olarak ayırmanın veya aralarında hiyerarşik bir düzenleme oluşturmanın sağlayacağı faydalar oldukça sınırlıdır. Sadece sosyal hizmet alanlarının değil her türlü sektörün çoğulcu rekabete ve kamuya açık bir sivil girişimcilik tarafından doldurulmasının toplumsal barışı, sosyal duyarlılığı ve sosyal güveni artırıcı bir yaklaşım olarak savunulması gerekmektedir. Bu ekonomiyi özel sektöre, siyaseti devlete ve geri kalanını sivil topluma (cema-

ate) bırakılma gibi bir düşünceden farklı olduğu gibi devletin merkezde olduğu korporatist düşüncelerden de farklıdır. Levent Köker (2005), modern devlet-sivil toplum karşıtlığının, “özgürlük, eşitlik ve katılımcılık ilkeleri, bu ilkelerin içinde yer alan beşeri değerler ve yurttaşlık değerleri açısından, kurulu düzenin baskıcılığını deşifre edecek bir çoğulculuğun dinamik açılımlarını gözetken bir kamusal eleştiri alanı olarak sivil toplum kavrayışına dayandığı ölçüde, normatif anlamı olabileceğini” belirtir. Sözün özü, meşru devlet bir sivil toplum örgütüdür. Böyle bir toplum medeni bir toplumdur çünkü bireylerin siyasal/toplumsal süreçlere daha fazla katılım talebi ile kendi hallerine bırakılma talepleri arasındaki denge sağlanmıştır.

Devletler bir fanus içinde değil bir toplum içinde ve toplumlar arası etkileşim sonucu gelişirler. Toplumdan ayrı bir devletin varlığı, belli-belirsiz bir dış gücün veya devlet kaynaklı statüsü olan ancak toplum aynasında bir yansıması olmayan elitlerin halk üzerindeki hâkimiyetini sağlayan bir mekanizmanın varlığı anlamına gelir ki buna da demokratik bir devlet denemez, “vesayet devleti” denir. Türkiye örneğinde yukarıdaki düşünceleri özelleştirdiğimiz takdirde, devlet ve toplum arasındaki mesafenin varlığının sivil toplumun gelişimine hizmet etmediğini görebiliriz. Özellikle Türk laisizmi çerçevesinde aşırıya kaçmış olan bu kopuş siyasetin bürokratizm ve militarizme esir düşmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye’de devlet maalesef siyasetten özgürleşmiştir. Sivil toplum-devlet ayrımı tezine, en azından bu coğrafya içinde, karşı çıkmamızın temelinde de bu yatar. Devlet bazı toplumsal grupları ve kimlikleri meşru kabul edip, desteklerken bazılarını gayrimeşru ilan etmiş ve askeri önlemler dâhil devletin şiddet içeren yüzünü göstermiş ve göstermektedir. Militarizme ve bürokratizme karşı çıkmak ayrı şeydir, devlet-sivil toplum ayrımını savunmak başka şeydir. Türkiye’de sivil topluma dönük yakınlık duygusunun nedeni aslında toplumun önemli bir kesiminin bürokratik ve militarist tekilciliğe ve katılığa karşı hoşnutsuzluğudur. Çözüm devletin toplumu ve alt siyasal, ekonomik, etnik kısacası tüm toplumsal kimlikleri içselleştirmesiyle çözülebilir. Pekiştirici, (pasif) içselleştirici ve uzlaşmacı bir demokrasi fikri Türkiye için elzem bir tercih olarak görünmektedir. Barışçıl bir siyasal katılım, özgürlükçü ve eşitlikçi bir kamusal alan için devletin aykırı kabul edilen kimlikleri meşrulaştırması gerekir. Sözün özü mesele devlet-sivil toplumu ayrımı veya birleşiminde değil devlet-toplum ilişkile-

rinin doğasında yatar. Dışlayıcı bir ayırım otoriter, paternalist kucaklama totaliterdir. ▽

KAYNAKLAR

- Bobbio, Norberto (1993), "Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı", *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar* (çev.: Mehmet Küçük), John Keane (Ed.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 91-116.
- Cangızbay, Kadir (2000-01), "Bir Kavram Olarak İnsan Hakkı", *Doğu Batı*, 4(13), ss. 117-136.
- Caygill, Howard (1996), "Kant and Hegel on the State, Social and Political Theory", *A Textual Introduction to Social and Political Theory*, Richard Bellamy ve Angus Ross (Ed.), Glasgow: Bell & Bain Ltd., ss.155-178.
- Çaha, Ömer (2005), "Sivil Toplum Üstüne", *Sivil Toplum ve Demokrasi* (Edisyon), İstanbul: Kaktüs, ss. 9-22.
- Dryzek, John. S. (1996), "Political Inclusion and the Dynamics of Democratization", *the American Political Science Review*, 90(3), ss. 475-487.
- Duverger, Maurice (2007), *Siyaset Sosyolojisi* (çev.: Şirin Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları
- Ebenstein, William (1996), *Siyasî Felsefenin Büyük Düşünürleri* (çev.: İsmet Özel), İstanbul: Şule.
- Erdoğan Tosun, Gülgün (2005), "Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yapılandırılması için Bir Analiz Aracı Olabilir mi?", *Sivil Toplum ve Demokrasi* (Edisyon), İstanbul: Kaktüs, ss. 23-54.
- Habermas, Jürgen (1989), *Structural Transformation of the Public Sphere: an Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge: MIT press
- Habermas, Jürgen (2005), *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları* (çev.: İlknur Aka), İstanbul: YKY.
- Held, David (1991), "Between State and Civil Society", *Citizenship*, Geoff Andrews (Ed.) London: Lawrence and Wishart, ss. 19-25.
- İnsel, Ahmet (2000-01), "Kimlikler ve Devletin Hukuku", *Doğu Batı*, 4(13), ss. 59-64.
- Jessop, Bob (1990), *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place*, Cambridge: Polity Press.

- Keane, John (Ed.) (1993), *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, (çev.: Erkan Akın vd.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Köker, Levent (2005), "Devlet mi, Sivil Toplum mu? (1) Sivil Toplum Modern Devletle Belirgin Bir Karşıtlık Oluşturmaktadır ", *Sivil Toplum Dergisi*, 3(10), ss.(<http://www.siviltoplum.com.tr>)
- Melucci, Alberto (1988), "Toplumsal Hareketler ve Günlük hayatın Demokratikleşmesi", *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, John Keane (Ed.), İstanbul: Ayrıntı yayınları, ss. 267-286.
- Öğün, Süleyman Seyfi (2004), *Türk Politik Kültürü*, İstanbul: Alfa.
- Riley, Denise (1992), "Citizenship and Welfare State", *Political and Economic Forms of Modernity* John Allen, P. Braham ve Lewis, P. (Ed.), Cambridge, Oxford: Polity Press, ss. 179-210.
- Sabine, George H. (1961), *A History of Political Theory* (Third Edition), London: George G. Harap&Co. Ltd.
- Sarıbay, A. Yaşar (1994), *Siyasal Sosyoloji*, Der Yayınları: İstanbul.
- Touraine, Alain. (2005), *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?* (çev.: Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vergin, Nur (2007), *Siyasetin Sosyolojisi*, Bağlam: İstanbul.

Muhafazakâr Düşünce / Devlet